

Nyelvfenomenológia és/vagy
etikai nyelvfilozófia Emmanuel Lévinasnál

– A doktori értekezés tézisei –

Györgyjakab Izabella

Filozófiatudományi Doktori Iskola
A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Kelemen János

Fenomenológia program
Programvezető: Dr. habil. Mezei Balázs CsC.

Témavezető: Dr. Ullmann Tamás PhD.

2008

ELŐZMÉNYEK

Lévinasnak a fenomenológiához való viszonyát illetően nem egybehangzó az értelmezők vélekedése: annak függvényében, hogy inkább a görög vagy ellenpárja, a zsidó hagyomány felől olvassuk, több vagy kevesebb jelentőséget tulajdoníthatunk a fenomenológiai módszernek e sajátos gondolatrendszer alakulásában. A két hagyományhoz való viszonyulás, illetve az egyiknek a másik irányából való megkérdőjelezése a lévinasi filozófia konstitutív eleme, amely a módszertani alapvetését is meghatározza. Ebből kifolyólag az értelmezői feladat nem merülhet ki a lévinasi filozófia egyik vagy másik hagyomány irányából történő interpretációjában, hanem ezek összekapcsolódásának és szétválásának a dinamikáját, röviden khiazmusát szem előtt tartva lehet és kell bemutatni azt a képlékeny, folyamatosan változó területet, amely a görög és a zsidó hagyomány egymásra vetítése során újraképződik.

A '90-es évek végére egyre gyakoribbá váltak azok a megközelítések, amelyek – a korábbi értelmezésektől eltérően, ahol Lévinas filozófiájának metafizikai–etikai vonatkozásai hangsúlyozódtak ki – a fenomenológiai módszernek a lévinasi filozófia alakulásában játszott szerepét vizsgálják, és új kiindulópontot kínálnak e sajátos gondolati teljesítmény értelmezése számára. Kétségtől a Lévinas-értelmezések ebbe

az irányba való eltolódását jelentős mértékben befolyásolták a '90-es évek fenomenológiai kutatásai, a passzív szintézisre, az interszubsztívitásra, az időre, a testre/érzékire, a nyelvre stb. irányuló vizsgálódások, amelyek által a lévinasi filozófiát meghatározó felvetések új megvilágításba kerültek, beleértve a fenomenológia módszerének állandó problematizálását is.

A lévinasi fenomenológia egyik első – véleményem szerint legkövetkezetesebb és egyben legkreatívabb – rekonstruktőre Yasuhiko Murakami, aki *Lévinas phénoménologie* című doktori disszertációjában az érzékiség problémájának a korai Lévinas írásokban való vizsgálatából kiindulva mutatja be e rendszer fenomenológiai vetületeit. Megközelítésében meghatározó szerepet játszik a passzív szintézis kérdése, illetve ennek továbbgondolása Marc Richirnél, ami lehetővé teszi Murakami számára a létrejövés – vagy Lévinas terminusával élve a hiposztázis, a névvé válás – ontológiai eseményének fenomenológiai értelmezését. A Richir által megújított fenomenológiai kérdésfelvetésnek és módszernek a lévinasi gondolatrendszerre való visszavetítése következtében teljes mélységében tárul fel az a terület, amely az úgynevezett metafizikai-etikai felvetés tagadhatatlan novuma mellett többnyire háttérbe szorult, és amely a tapasztalat, a tiszta érzéki érvényesülésének problematikájaként jellemezhető.

Murakami munkája mellett nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Rudolf Bernet, Bernhard Waldenfels, Tengelyi László, Francis Guibal, Etienne Féron, Félix Duportail, Michel Dupuis, Rudolf Calin, Elena Bovo – és folytathatnánk a sort – interpretációiról sem, amelyek jelentős mértékben járultak hozzá a lévinasi fenomenológia alapvető kérdéseinek a feltárásához. Mindazonáltal Murakami művének kiemelt jelentőséget tulajdonítok, ami azzal indokolható, hogy Lévinas nyelvfеноmenológiájának rekonstruálásában módszertani szempontból nagy segítséget jelentett az általa szolgáltatott modell, mondhatni állandó mankóként szolgált a különböző problémaszintek meghaladásához. Úgy vélem, Murakami nem egyszerűen egyik vagy másik probléma tematikus kifejtését és fenomenológiai értelmezését kísérel meg, hanem Marc Richir munkáiból kiindulva ennek módszertanát is kidolgozza, és ezáltal olyan interpretációs lehetőségekre mutat rá, amelyek a lévinasi rendszer szempontjából meghatározó szerepet játszó problémafelvetéseket is átrendezi.

CÉLKITŰZÉS, MÓDSZEREK

Dolgozatom célja Lévinas nyelvfеноmenológiájának rekonstruálása. Ebben a munkában a Murakami által kidolgozott módszert követtem, illetve ezt Richir

nyelvfenomenológiájának módszertani vonatkozásaival egészítettem ki. Abból az hipotézisből indultam ki, hogy a nyelv problematikája Lévinasnál nem egyszerűen az etika működésének lehetőségét, és ily módon egyfajta nyelv nélküli nyelvet jelent, hanem ezzel párhuzamosan, Lévinas írásaiból kiindulva a nyelvi fenomenalizáció folyamata is leírható. Vagyis a nyelv kérdése nem csupán az Én–Másik viszonyának, vagy általánosabban az etikai kérdésnek alárendelt probléma, hanem önállóan is tárgyalható.

A jelentésség kérdésének fenomenológiai tárgyalása az általam érvényesített megközelítésben elválaszthatatlan a fenomenológia klasszikus témáitól, konkrétan az intencionalitás, a tapasztalat, az érzéki kérdésétől. Emellett vizsgálódásom folyamatosan visszautal az epoché kérdéskörére, amely – mint látni fogjuk – a husserli értelmet meghaladva a fenomenológia zárójelezését jelenti Lévinasnál. Másként fogalmazva: a lévinasi nyelvfenomenológia rekonstruálása alkalmas arra is, hogy a fenomenológia önmaga felőli megkérdőjelezésének lehetőségét feltárjuk, ily módon, a fenomenológia határait a Lévinas által kijelölt nyomvonalakon haladva tematizáljuk.

TÉZISEK

1.1. Kiindulópontomat Lévinasnak a fenomenológiához való viszonya képezte, vagyis az a kritika, mely szerint a husserli fenomenológia megreked a szubjektumfilozófiák szintjén. Bár az intencionalitás problematika által megkísérli az egyedihez való viszony tematizálását, nem tud túllépni ennek metafizikai előföltevésein.

1.2. A fenomenológia problematizálása a korai tanulmányokban meghatározó szerepet játszó személytelen létre irányuló kérdésfelvetésből, az érzéki fenomenológiai leírásából kiindulva tárható fel. Egy olyan intencionalitás értelmezés körvonalazódik itt, amely számot vet az objektíváló intencionalitás értelmezésből adódó kérdésekkel, elsősorban azzal, hogy az érzéki a szubjektum konstitutív tevékenységének áldozatául esik, és ily módon a fenomenológia az idealizmus zsákutcájába kerül.

1.3. Az intencionalitás fogalmának továbbgondolására két lehetőség adódik. Az első a szubjektivitás kérdésének a passzivitás problémakörével való összekapcsolása – e két kérdéskör egymásra vetítése az öntapasztalat lehetőségeit is kitágítja.

1.4. A második lehetőséget a horizont fogalmának problematizálása képezi, amely által meghaladhatóvá válik a

tárgyasító intencionalitás-felfogás, emellett lehetőség adódik a nyelvfenomenológia és az etikai nyelvfilozófia közötti viszony újrameghatározására is. A nyelv már nem szükségszerűen az etikai viszony megvalósulásának közege, hanem elsősorban az anonimitás dimenziójára visszavonatkoztatva leírható értelemképződés folyamata.

2.1. Az intencionális viszony megfordításaként is jellemezhető Én–Másik viszony az értelemképződés, a totalításban megmerevedett értelmek rögzítettsége felszámolásának lehetőségfeltételeként határozódik meg. Emellett attól sem tekinthetünk el, hogy az interszubjektív viszony a nyelvi fenomenalizációt is felülírja, és ekként meg is határozza azt, erre vezethető vissza a lévinasi nyelvfelfogás etikai nyelvfilozófiaként való értelmezésének lehetősége.

2.2. Az értelemképződés ambivalenciája, vagyis a passzív dimenzió meghatározatlan meghatározó jellege, illetve a szubjektum konstitutív tevékenysége közötti feszültség elősegíti az értelemképződést, amennyiben a külső irányból való kérdéssé tétel lehetősége egyben azt is jelenti, hogy a szubjektum által konstituált világ nem merevedhet meg egy idő fölötti, valóságtól elszakadt világképben. A külsőhöz való viszony egyszerre jelenti a szimbolikus intézményesülés működését, valamint a kodifikáció folyamata

problematizálásának, és az értelemképződés passzív dimenziója feltárásának lehetőségét.

2.3. Az első főműben a Másik fogadása nem más, mint a Másik felől érkező értelem fogadása, beszédhelyzet. A beszédben egyszerre képződik meg a témává tett világ értelme, és tárul fel a Másik, a jelenlét értelme. Ez utóbbi szerepe elsősorban abban jelölhető meg, hogy a tudat konstitutív tevékenységének a megkérdőjelezése során az Én által „birtokolt“ világot kimozdítja a rögzítettségéből, és e világ folyamatos újratematizálásának lehetőségére és egyúttal felelősségére hívja fel a figyelmet. E két értelem között csak a beszéd performativitásából kiindulva tehetünk különbséget.

3.1. A közelség kérdésének előtérbe kerülésével lehetővé válik a korai tanulmányok érzékiség-problematikájának a Másikhoz való viszony kontextusában való értelmezése. Ez maga után vonja a Végtelenhez való viszony átértelmeződését is, amennyiben már nem csupán a transzcendencia végtelen távolsága határozza meg ezt a kapcsolatot, hanem az áthatolhatatlan távolság és az érintkezés közvetlensége, a közelség egyszerre való megnyilvánulásának feszültsége a Másik arcában.

3.2. A közelség ambivalenciája nyelvfelmológiai szempontból a nyomra irányuló felvetésben jelenik meg.

Röviden: a nyomban visszavont nyom a visszavonás gesztusa által beleíródik abba a kontextusba, amelynek a kontextus voltát érvényteleníteni kívánta. Vagyis beleíródik a jelek azon szövevényébe, amelynek az interpretációs lehetőségét látszólag felszámolta, ám paradox módon épp ezáltal biztosította azt.

3.3. A diakroniára irányuló elemzések egyértelművé teszik a nyelvi viszony és az etikai viszony egybeesését és azt, hogy az egymástól való elkülönítésükre irányuló próbálkozás kiúttalannak tűnik, mindaddig, amíg figyelmen kívül hagyjuk, hogy ez a viszony nem egy horizontálisan szerveződő rendben valósul meg. Azáltal, hogy a diakronia széttöri a folyamatként értelmezett idő horizontját vagy a totalitást, az Ugyanaz–Másik etikai viszonya kilép az abszolút jelen kereteiből, és a mondás verbalizációjának eseményévé válik.

IRODALOM:

- Bernet, Rudolf : Le sujet traumatisé. *Revue de Métaphysique et de Morale*, 2000/2, 141–161.
- Bovo, Elena: *Absence/souvenir. La relation à autrui chez Emmanuel Lévinas et Jacques Derrida*. Brepols, Turnhout, 2005.
- Calin, Rodolphe: *Levinas et l'exception du soi*. PUF, Paris, 2005.
- Derrida, Jacques: Violence et métaphysique. Essai sur la pensée d'Emmanuel Lévinas. *Revue de Métaphysique et de Morale*, 1964/3, 1964/4, 322–354, 425–473.

Duportail, Félix: *Intentionnalité et trauma. Levinas at Lacan*. L'Harmattan, 2005.

Feron, Étienne: *De l'idée de la transcendance à la question du langage*. Grenoble, Millon, 1992.

Guibal, Francis: *Emmanuel Levinas ou les intrigues du sens*. PUF, Paris, 2005.

Lévinas, Emmanuel: *La théorie de l'intuition dans la phénoménologie de Husserl*. Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1963.

Lévinas, Emmanuel: *De l'existence à l'existant*. Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1998.

Lévinas, Emmanuel: *Totalité et Infini. Essai sur l'extériorité*. Le Livre de Poche, Paris, 2001.

Lévinas, Emmanuel: *Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*. Le Livre de poche, Paris, 2001.

Murakami, Yasuhiko: *Lévinas phénoménologue*. Millon, Grenoble, 2002.

Richir, Marc: *Méditations phénoménologiques. Phénoménologie et phénoménologie du langage*. Millon, Grenoble, 1992.

Györgyjakab I.: Lévinas nyelvfelfogásának fenomenológiai vetülete. *Világosság*, Budapest, 2007/1. 25–35.

Györgyjakab I.: A nem-tematikus intencionalitás kérdése Lévinasál. *Partiumi Egyetemi Szemle*, Nagyvárad, 2008/1–2. Megjelenés alatt.

Györgyjakab I.: *A szavak színeváltozása*. Pro Philosophia Kiadó, Kolozsvár, 2000.

Györgyjakab I.: Inter-kulturalitás: a kultúrán kívüli Másik kérdése. In Veress Károly (ed.): *A filozófia alkalmazása – alkalmazott filozófia*. Pro Philosophia, Kolozsvár, 2002. 213–228.